

پژوهش های دانشگاهی در سال های اخیر ۳۴ راهکار به منظور جلوگیری از مهاجرت استعدادها ارائه کرده‌اند

نسخهٔ تجویزی مقالات علمی برای نگهداشت نخبگان

موضیه قیاسی خبرنگار

اگر سری به یکی از کلاس‌های دانشگاهی بزنید و ببرسید چند نفر قصد مهاجرت دارند، دست‌کم در هر کلاس یک نفر پیدا می‌شود که به مهاجرت فکر کند یا برای آن برنامه‌ریزی داشته باشد. این آمار در دانشگاه‌های مطرح و سطح بالای کشور البته بیشتر هم هست. قضایوت درباره عزیمت جوانان به خارج از مرزها جنبه‌های مختلف و متفاوتی دارد و موضوعی نیست که بتوان به سادگی درباره آن نوشت. با این وجود آنچه درباره این سوزه مسلم است، اندوه فقدان نخبگانی است که می‌توانستند در خدمت ایران به بالندگی بیشتر کشور کمک کنند، رشد علمی را تسریع کنند و نوآوری‌های مسورد نیاز صنعت و جامعه را تدارک ببینند. وزیر علوم چندی پیش در

چرا نخبگان مهاجرت می‌کنند؟

دلایل متعددی را می‌توان درباره چرایی عزم سفر برخی از چهره‌های علمی و استعدادهای جوان از کشور برشمرد. با مرور پژوهش‌ها مجموعه دلایل را می‌توان در ۶ گروه تقسیم کرد که در جدول زیر می‌توان خرد و کلان آن‌ها را مشاهده کرد.

گروه	علت‌های مهاجرت نخبگان برگرفته از مقالات علمی
عدم امنیت شغلی	عدم امنیت شغلی
تفاوت درآمد بین کشورهای مبدأ و مقصد	تفاوت درآمد بین کشورهای مبدأ و مقصد
پایین بودن سطح رفاهی و مالی نخبگان	پایین بودن سطح رفاهی و مالی نخبگان
ضعف نظام شایسته‌سالاری در مشاغل علمی و مدیریتی	ضعف نظام شایسته‌سالاری در مشاغل علمی و مدیریتی
عدم نظم اجتماعی و قانون‌گرایی در جامعه	عدم نظم اجتماعی و قانون‌گرایی در جامعه
فشار سیاسی و اجتماعی	فشار سیاسی و اجتماعی
نادیده گرفتن تجربه زیسته نخبگان	نادیده گرفتن تجربه زیسته نخبگان
محیط کالبدی مطلوب کشورهای مهاجریذیر	محیط کالبدی مطلوب کشورهای مهاجریذیر
کمبود امکانات تحقیقاتی و پژوهشی	کمبود امکانات تحقیقاتی و پژوهشی
نوع دانشگاه و پایین بودن سطح علمی و آموزشی	نوع دانشگاه و پایین بودن سطح علمی و آموزشی
وجود فرهنگ مهاجرت در دانشگاه‌های کشور	وجود فرهنگ مهاجرت در دانشگاه‌های کشور
تضادهای دینی، قومیتی و جنسیتی	تضادهای دینی، قومیتی و جنسیتی
پایین بودن جایگاه نخبگان در کشور	پایین بودن جایگاه نخبگان در کشور
فشارهای روانی	فشارهای روانی
نداشتن امید به آینده	نداشتن امید به آینده
کاهش احساس تعلق به جامعه و کاهش اعتماد	کاهش احساس تعلق به جامعه و کاهش اعتماد

زیرساخت‌وسیاست‌های‌ناکارآمد

هائیه دودمانی ملکی، دانشجوی دکتری مدیریت منابع انسانی دانشگاه آزاد واحد تبریز و هوشنگ تقی‌زاده، استاد گروه مدیریت دانشگاه آزاد واحد تبریز، در پژوهشی که با عنوان «ارائه چهار چوبی برای نگهداشت سرمایه‌های انسانی دانشگاهی در مقابل‌بازروند مهاجرت‌دربین دانشجویان تحصیلات تکمیلی دارای استعداد برتر» که بهار سال جاری منتشر شد، به بیان عوامل مؤثر بر مهاجرت می‌پردازند. کیفیت محیط یادگیری برای یک دانشجو، یکی از مؤلفه‌های اصلی از دیدگاه این پژوهش است. اگر روابط استاد و دانشجو به‌بهترین نحو سازنده باشد و امکانات و دوره‌های لازم و سبک‌های آموزشی نوین در فرایند آموزش باشند، مطمئناً دانشجو این محیط سازنده را ترجیح می‌دهد. البته انگیزه و احساس تعلق علمی دانشجو نیز در این فرایند مؤثر است. از طرفی اگر یک دانشجو از سوی نهادها و جامعه مورد حمایت قرارگیرد، بی‌شک نخبه می‌تواند در برابر چالش‌ها تاب بیآورد، البته سیاست‌های دانشگاه در مقابل دانشجو و زیرساخت‌های آن نیز بسیار مهم است.

مسئلهٔ مهم امید

امید به آینده یکی از عوامل اثرگذاری است که طبق آن دانشجو تصمیم می‌گیرد کشور خود را ترک کند یا نه؛ چراکه اگر یک دانشجو مطمئن باشد در کشور خود آینده خوبی راداراست، احتمال کمتری دارد تاگزین‌ه مهاجرت را انتخاب کند. در این بین اعتماد نهادی نیز یک عامل اثرگذار بر امید به آینده است. به عنوان مثال یک کشور را در نظر بگیرید که نهادهای مختلف آن به بهترین نحو کار خود را انجام می‌دهند و مردم نیز به آن‌ها اعتماد کامل دارند. در چنین وضعیتی، کمتر کسی فکر مهاجرت را در سر خود می‌پروراند؛ چراکه کشور در وضعیت باثباتی قرار دارد. این عامل در پژوهشی که توسط حامدسجادی دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه‌شیداباهر کرمان، سعیده گروسی و مهدی استادان گروه علوم اجتماعی دانشکده انبیات و علوم انسانی دانشگاه‌شیداباهر کرمان با عنوان «سرمایه اجتماعی، امید به آینده و تمایل به مهاجرت بین‌المللی: مطالعه‌ای در میان دانشجویان دانشگاه‌های شهر کرمان» انجام شده، بررسی شده است.

تعلق اجتماعی؛کلید تمایل به مهاجرت

پژوهش دانشگاهی دیگری با عنوان «بررسی تمایل به مهاجرت از ایران و عوامل مؤثر بر آن» که توسط جوادصادقی جعفری، استادیار جامعه‌شناسی گروه مدیریت فرهنگی و رسانه دانشکده فرهنگ و ارتباطات دانشگاه‌سوره و پگاه‌شینی میرزاده، دانش آموخته کارشناسی ارشد مدیریت و برنامه‌ریزی

نشست خبری که در دانشگاه تربیت مدرس برگزار شد، از مهاجرت ۱۲ هزار پژوهشگر طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۲ خبر داد و عنوان کرد: «این پژوهشگران در قالب یک پژوهشگاه یا دانشگاه خارجی بیش از ۲۸ هزار مقاله علمی منتشر کردند که اگر این مقالات به اسم دانشگاهی از ایران منتشر می‌شد، رتبه علمی بالاتری داشتیم.» این آمار نشان‌دهنده ابعاد جدی مهاجرت نخبگان و از دست رفتن سرمایه انسانی متخصص است؛ پدیده‌ای که در نهایت می‌تواند توان علمی و کارآمدی کشور را تضعیف کند. «فرهیختگان» در این گزارش برای بررسی دلایل مهاجرت نخبگان و ارائه راهکارها به سراغ خود دانشگاهیان رفته و دستاوردهای پژوهشی آن‌ها را مورد واکاوی قرار داده و از منظر ۶ مقاله علمی که در سال‌های اخیر به این موضوع توجه داشتند، نکاتی را استخراج کرده که در ادامه می‌خوانید.

آموزش عالی گروه روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه خاتم انجام گرفته است، گرایش به مهاجرت را مورد بررسی قرار داده و بیان کرده عامل اقتصادی، جنبه کششی برای مهاجرت دارد اما عامل فشار نیست؛ چراکه گرایش به مهاجرت در همه‌یزبگروه‌های اقتصادی-اجتماعی ایران بالاست. بنابراین باید عواملی را بررسی کرد که دلیل این رفتار اجتماعی را توضیح دهد. یافته‌های این پژوهش متغیرهای سیاسی و فرهنگی-اجتماعی یعنی اعتماد نهادی، تعلق دینی و تعلق اجتماعی را به عنوان عوامل اصلی معرفی می‌کنند. تعلق اجتماعی، یعنی تعلق به جامعه و زمانی که یک شخص تصمیم به مهاجرت می‌گیرد، به جامعه خود احساس تعلق کمتری دارد. این عامل تحت‌تأثیر غیر مستقیم اعتماد نهادی است. زمانی که کارکردهای نهادهای حکمرانی کاهش یابد، افکار و اعتماد عمومی نیز یک روند منفی در مقابل آن‌ها به خود می‌گیرد و در نتیجه این بی‌اعتمادی به نهادها، تعلق به جامعه نیز کاهش یافته و دانشجو میل زیادی به مهاجرت پیدا می‌کند. از آنجایی که سیستم سیاسی ما با این گره خورده است، افرادی که تعلق دینی بیشتری دارند، روند مهاجرت کم‌تدری را نسبت به بقیه افراد دارند؛ چراکه تعلق دینی از یک‌سویا اعتماد نهادی در ارتباط است و از سویی دیگر تعلق اجتماعی را تحت‌تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین، هم تعلق اجتماعی بیشتری در این دانشجویان احساس می‌شود و هم ممکن است که با حاکمیت نیز احساس نزدیکی کنند.

امکانات تعیین‌کننده جغرافیا

شکوفایی یک‌نخبه در گرو محیط کالبدی شهری نیز هست که شامل تمامی امکانات و میزان دسترسی‌ها در شهر است. این عامل بر روان افراد تأثیر گذاشته و برای زیست و زندگی افراد بسیار دارای اهمیت است. این مورد یکی از مهم‌ترین دلایلی است که رسول حیدری سورشجانی، استادیار گروه جغرافیا و اکوتوریسم دانشکده منابع طبیعی دانشگاه کاشان و فرشاد فلاحتی، دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه کاشان در پژوهشی با عنوان آشناسابی عوامل مؤثر بر مهاجرت نخبگان با تأکید بر محیط کالبدی کشورهای مقصد به عنوان یکی از عوامل مهم مؤثر بر مهاجرت نخبگان دانسته‌اند. زیرا همه ما انتظار داریم کالبد یک شهر، از امکانات رفاهی و زیرساختی مناسب برخوردار باشد اما زمانی که یک‌یک شهر از کالبد مناسبی برخوردار نباشد، به خودی خود فعالیت‌های اقتصادی و کنش‌های اجتماعی نیز به خوبی شکل نمی‌گیرند. از این رو نخبگان علمی هم شرایطی را برای خود بر می‌گزینند که بتوانند از محیط بهتر و رفاه بیشتری برخوردار باشند.

بی‌توجهی فرهنگی؛ عاملی برای تشدید

یکی از پژوهش‌های مهم با عنوان «واکاوی مهاجرت و فرار مغز هابر اساس نقش متغیرهای هویت‌جنسیتی، قومیتی و مذهبی در طراحی الگوی تحرک تحصیلی دانشجویان ایرانی» که توسط فرید عیلامی دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی توسعه آموزش عالی دانشگاه تهران، جلال سلیمی دانشیار دانشگاه کردستان و ناصر شیرینگی استاد دانشگاه کردستان انجام شده، نشان می‌دهد هویت قومی، جنسیتی و مذهبی از عوامل اثرگذار بر تصمیم به مهاجرت است. نتایج این پژوهش تأکید دارد بی‌توجهی به ارزش‌های فرهنگی و زبانی گروه‌های مختلف و حمایت ناکافی از آنان، زمینه‌ساز وضعیت است که در نهایت بسیاری را به انتخاب مهاجرت سوق می‌دهد.

اثرگذاری سیاست‌گذاری در جذب استعدادها

نخبگان علمی کشور به عنوان یکی از مهم‌ترین گروه‌های متخصص و آگاه کشور، نیازمند پذیرش و درک در عرصه تصمیم‌گیری، عملیاتی و نقش آفرینی هستند تا بتوانند ایده‌های خود را عملیاتی کنند. واضح است که اگر یک فرد نخبه، شرایط خرابی در کشور خود برایش مهیا نباشد، مهاجرت را به عنوان کنشی در برابر ناهنجاری‌های اجتماعی، مشکلات اقتصادی، رفاهی و ضعف ساختاری کشور انتخاب می‌کند. این موارد، نتایج پژوهش «تحلیل اجتماعی تمایل به مهاجرت دانشگاهیان: مطالعه موردی دانشجویان تحصیلات تکمیلی و احد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی تهران» است که سیاست‌گذاری هدفمند کشور‌های مقصد را در این فرایندی تأثیر نمی‌داند اما ضعف ساختارهای داخلی کشور را به عنوان یکی از عوامل اصلی بر می‌شمارد.

چه کار باید کرد؟

مهاجرت نخبگان رانمی‌توان صرفاً یک پدیده فردی دید؛ بلکه با نگاهی کلان‌تری می‌توان آن را بازتابی از ساختارها، سیاست‌ها و تصمیماتی که در بستر یک جامعه اتخاذ می‌شود، عنوان کرد. پرسش اصلی اینجاست: چه باید کرد؟ برای جلوگیری از روند مهاجرت نخبگان، مجموعه‌ای از اقدامات فوری و بلندمدت لازم است که در نهایت با بررسی ۶ مقاله یاد شده، ۳۴ راهکار را می‌توان احصا و در ۶ دسته آن‌ها را تقسیم‌بندی کرد.

۱ سیاست‌گذاری کلان‌و حکمرانی: باید به عنوان نخستین گام در طراحی یک نظام جامع برای نگهداشت و بازگشت نخبگان در نظر گرفته‌شود؛ نظامی که از امکانات پژوهشی و دانشگاهی تا اشتغال، رفاه و مشارکت اجتماعی را پوشش دهد. اصلاح ساختار مدیریتی بر اساس شایسته‌سالاری و کاهش بروکراسی، جلوگیری و برخورد قاطع با فساد اداری، ایجاد بسته‌های جامع نگهداشت استعداد از پذیرش تا اشتغال و استفاده از ظرفیت رسانه‌های همگانی به منظور بالا بردن فرهنگ ملی‌گرایی از مهم‌ترین اقداماتی است که می‌تواند اعتماد نخبگان را به حکومت جلب کند. ایجاد بانک اطلاعاتی دقیق در باره وضعیت مهاجرت نخبگان و مشارکت دادن آنان در تصمیم‌سازی‌های نیز از دیگر ضرورت‌های این حوزه است.

۲ آموزش و پژوهشی: ابتدا باید رابطه استاد و دانشجو بازتعریف شده و تجربه یادگیری معنادر در اولویت قرار گیرد. افزایش اعتبارات پژوهشی، فراهم کردن فرصت‌های مطالعاتی داخلی و بین‌المللی و ایجاد مشوق‌های مادی و غیرمادی هدفمند، زمینه را برای ماندگاری نخبگان در دانشگاه فراهم می‌کند. در کنار این، حذف ساختارهای موازی و ناکارآمد در حوزه پژوهش و ایجاد یک نظام شفاف برای بهره‌گیری از توان علمی نخبگان دادن آن‌ان در تصمیم‌سازی‌های باشد که دانشجو و پژوهشگر چشم‌انداز روشنی برای آینده خود ببینند.

۳ فرهنگی و اجتماعی: ارتقای منزلت اجتماعی نخبگان، ایجاد فضای آزاد برای ابراز عقاید، توجه به ارزش‌های دینی، قومی و زبانی از ضرورت‌هاست. سیاست‌های فرهنگی باید با تمرکز بر مهاجر رانیز فراهم می‌کند. مسیری که در نهایت به تقویت سرمایه انسانی و توسعه کشور می‌انجامد.

داده است جامعه‌ای که به نخبگانش احترام بگذارد و منزلت آنان را حفظ کند، کمتر آنان را از دست می‌دهد.

۴ اقتصاد و رفاه: بی‌شک کیفیت بخشی و ایجاد رفاه برای نخبگان از اهمیت بالایی برخوردار است. در این راستا باید با ایجاد مشاغل پایدار به‌ویژه در حوزه‌های نوآورانه، توجه ویژه به مسکن و وسایل نقلیه نخبگان، ارتقای سطح رفاه اجتماعی و اجرای عدالت مالیاتی امنیت شغلی و آینده‌ روشن تری برای آنان فراهم‌شود. بدون ثبات اقتصادی، امید به ماندن به سرعت کاهش می‌یابد. تقویت زیرساخت‌های اقتصادی و اجتماعی نیز یک حرکت و نیاز مهم و اساسی برای بازداشتن نخبگان از مهاجرت است که باید در ابتدای هرکاری انجام‌شود.

۵ نوآوری و فناوری: افزایش سرمایه‌گذاری در نوآوری و فناوری و توانمندسازی دانشگاهها، تسهیل ارتباطات علمی بین‌المللی و تجهیز زیرساخت‌های پژوهشی و آزمایشگاهی برای مشارکت در پروژه‌های ملی ضرورت دارد. این اقدامات نه تنها اثرهای علمی را از بین می‌برد بلکه اعتماد حرفه‌ای نخبگان را نیز بازمساز می‌کند. آینده علمی کشور تنها زمانی تضمین خواهد شد که دانشگاه‌ها به مراکز تولید دانش و فناوری تبدیل‌شوند و تحقیقات نخبگان در چرخه صنعت و اقتصاد به کار گرفته‌شود یا به عبارتی ارتباط مؤثر و پایاپای دانشگاه و صنعت برقرار شود.

۶ محیط کالبدی و شهری: ایجاد خدمات و امکانات پیشرفته، توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل و ارتباطی و توجه به محیط زیست و کاهش آلودگی‌ها، از عوامل کلیدی برای ارتقای کیفیت زندگی نخبگان است. زیست در محیطی سالم، امن و کارآمد، نخستین شرط برای ماندگاری سرمایه‌های انسانی در کشور است؛ شرطی که در صورت غفلت از آن، حتی دیگر حوزه‌های نیز نمی‌توانند مانع مهاجرت شوند.

با اجرای پیشنهادهایی که از ۶ پژوهش دانشگاهی یاننده استخراج شده و برنامه‌ریزی جدی برای پیشبرد آن‌ها، نه تنها می‌توان از مهاجرت شمار زیادی از نخبگان جلوگیری کرد، بلکه در بلندمدت زمینه بازگشت ایرانیان مهاجر رانیز فراهم می‌کند. مسیری که در نهایت به تقویت سرمایه انسانی و توسعه کشور می‌انجامد.

حوزه	پیشنهاده‌ها
سیاست‌گذاری کلان و حکمرانی	طراحی نظام جامع نگاهداشت و بازگشت نخبگان با مشارکت نهادهای سیاست‌گذار
	ایجاد بسته‌های جامع نگهداشت استعداد از پذیرش تا اشتغال
	اصلاح ساختارهای مدیریتی بز پایه شایسته‌سالاری و کاهش بروکراسی
	بازنگری در سیاست‌های مهاجرت معکوس مبتنی بر مشوق‌های ساختاری
آموزش و پژوهشی	توجه جدی به کارآمدی نهادهای برای جلب اعتماد نهادی و حس تعلق اجتماعی
	جلوگیری و برخورد قاطع با فساد اداری
	توسعه حضور زنان در مدیریت کلان کشور
	استفاده از ظرفیت رسانه‌های همگانی به منظور تقویت انسجام اجتماعی
فرهنگی و اجتماعی	کوشش در جهت فراهم آوردن آمارهای دقیق جمعیتی، اجتماعی و اقتصادی درمورد مهاجرت نخبگان علمی کشور
	توسعه حمایت‌های روانی – اجتماعی و مراکز مشاوره تخصصی برای نخبگان
	بازآفرینی تجربه یادگیری معنادار و توجه به رابطه استاد دانشجو
	تخصیص مشوق‌های مادی و غیرمادی هدفمند به دانشجویان نخبه
فرهنگی و رفاه	ایجاد اعتبارات و تسهیلات بالای پژوهشی
	ایجاد زمینه فعالیت در رشته تحصیلی و فرصت‌های مطالعاتی
	ایجاد یک نظام شفاف و کارا در زمینه استفاده از توانایی‌های نخبگان
	حذف ساختارهای موازی و ناکارآمد در حوزه پژوهشی
تربیتی و اجتماعی	تقویت تعلقات دینی
	توجه اجتماعی به ارزش فعالیت‌های علمی
	توجه به آزادی ابراز عقیده نخبگان
	افزایش منزلت اجتماعی نخبگان
اقتصاد، اشتغال و رفاه	اصلاح سیاست‌های فرهنگی – اجتماعی با تمرکز بر عدالت، اعتماد و ارزش‌گذاری به نخبگان
	توجه به ارزش‌های دینی، قومیتی، اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی و فرهنگ‌ها و زبان‌های مختلف ایران
	ارتقای زیرساخت‌های اقتصادی – اجتماعی برای تضمین کیفیت زندگی و امید اجتماعی
	ایجاد مشاغل پایدار در حوزه‌های نوآورانه و کاهش وابستگی به بخش دولتی
تربیتی و علمی	توجه به مسکن نخبگان
	ایجاد رفاه و تأمین اجتماعی بهتر برای نخبگان
	ایجاد ثبات اقتصادی و عدالت مالیاتی
	افزایش سرمایه‌گذاری در نوآوری و فناوری و توانمندسازی دانشگاه‌ها
تربیتی و علمی و فناوری	تسهیل ارتباطات علمی بین‌المللی
	تجهیز زیرساخت‌های پژوهشی و آزمایشگاهی برای مشارکت در پروژه‌های ملی
	اتصال دانشگاه به صنعت با طراحی مسیرهای شغلی
	ارائه خدمات و امکانات پیشرفته
محیط کالبدی	توجه به زیرساخت‌های ارتباطی و حمل و نقل
	توجه به محیط زیست و آلودگی زیست‌محیطی

آغاز ثبت‌نام نخبگان هوش مصنوعی برای حل مشکلات برق

فراخوان هوش مصنوعی در حوزه انرژی که سه‌شنبه با حضور معاون علمی رئیس‌جمهور رونمایی شد، روز گذشته وارد مرحله ثبت‌نام شد. معاونت علمی، فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان اعلام کرد متقاضیان حمایت از توسعه فناوری و کاربردهای هوش مصنوعی در حوزه انرژی می‌توانند از ۹ مهر ماه در این فراخوان شرکت کنند. فراخوان حمایت از توسعه فناوری و کاربردهای هوش مصنوعی در حوزه انرژی به همت معاونت علمی ریاست‌جمهوری و با هدف کار‌بردی‌سازی هوش مصنوعی در این حوزه اعلام شد. این فراخوان با همکاری دو وزارت نفت و نیرو برگزار می‌شود و سقف زمانی اجرای پروژه‌ها حداکثر ۱۲ ماه در نظر گرفته شده است.

هر طرح باید با مشارکت دو شخصیت حقوقی متخصص هوش مصنوعی و متخصص در حوزه انرژی ارائه شود که حداقل یکی از آن‌ها دارای تألیفیه دانش‌بنیان در حوزه مربوطه باشد. متقاضیان می‌توانند تا دهم آبان‌ماه سال جاری با مراجعه به سامانه خدمت در این فراخوان شرکت کنند. دیروز این فراخوان در سه حوزه آب، انرژی و امداد و نجات با حضور حسین افشین، معاون علمی، فناوری و اقتصاد دانش‌بنیان ریاست‌جمهوری رونمایی شد.

فرهیختگان

دانشگاه

پنجشنبه ۱۰ مهر ۱۴۰۴

شماره ۴۵۲۰

FARHIKHTEGANDAILY.COM

FARHIKHTEGANONLINE

۵